

PRIKAZ
**NOŠNJA SPLITSKIH VAROŠANA U PROCESU
NACIONALNE IDENTIFIKACIJE**

Branka Vojnović-Traživuk. Etnografski muzej u Splitu. Biblioteka Ethnologica Dalmatica. vol. 11. Split 2002., str. 144, 24 fotografije i 13 crteža s krojevima.

U jeku nestabilnih ratnih vremena Etnografski muzej u Splitu izdavačku djelatnost počima publikacijom ETHNOLOGICA DALMATICA, koja je godine 1990. bila potaknuta proslavom 80-godišnjice toga najstarijeg etnografskog muzeja u Hrvatskoj. Time se nastavlja Prvim svjetskim ratom prekinuta izdavačka djelatnost ovog Muzeja.

Jedanaesta knjiga *Ethnologice Dalmatice* autorski je rad mr. sc. Branke Vojnović-Traživuk, koja već više godina proučava kulturu odijevanja, posebno kod stanovništva srednjodalmatinskog prostora i varošana Splita. Ova njezina prva knjiga, rezultat je njezina interesa posljednjih nekoliko godina, kad je uočila da širi kulturni, društveni, gospodarski i politički parametri utječu na promjene detalja i funkcije nošnje. Autorica proučava građu u 19. i 20. stoljeću, smatrajući da je to vrijeme značajno za promjene i oblikovanje muške nošnje kakva je još zatečena polovicom stoljeća. Iz toga su vremena i primjeri dijelova nošnje u Muzeju, koje je analizirala i usporedila s likovnim prikazima iz toga i kasnijeg doba. Podatak da u Lučcu u drugoj polovici 19. stoljeća uz 4 tkalca postoji 51 *šivalja* pokazuje u kolikoj su se mjeri u Splitu izrađivala i nosila varoška odijela.

Održanje muške nošnje ovisilo je o brojnosti varošana i o dužini vremena provedenoga u statusu pučana. Taj sloj Splitskana je stoljećima, ovisno o povijesnim i političkim faktorima, polako urastao u stalež građana. Stoga je do 20. stoljeća nošnja ostala pokazateljem porijekla i društvenoga položaja. Autorica naglašava da proučava međutjecaje seoske i građanske kulture na kostim stanovnika koji više nisu seoski živalj, ali koji još nisu sasvim prihvatili građansku kulturu življenja. Zbog objektivnosti proučava i rukopisnu građu, ispituje terenski, kritički analizira dosadašnja teorijska razmišljanja o nošnji, spoznaje iz povijesnih, gospodarskih i socioloških studija. Dijelove odjeće analizira prema oblicima, boji, materijalu, kroju, detaljima i nazivima, upućujući na varijante kao izraze mijena i pokazatelje socijalnog statusa nositelja. Bavi se, dakle, "istraživanjem nošnje splitskog težaka u razdoblju... u kojem ona pripada narodnoj kulturi", u kojoj je ona uvijek bila "izraz dinamičnog folklornog stvaralaštva".

Autorica utvrđuje da se oko Prvoga svjetskog rata događa prekretnica. I u nas i u Europi nošnja postaje izraziti simbol nacionalnog identiteta, što se uočava na političkim skupovima, sokolskim sletovima, prigodnim plesovima. Ona naznačuje utjecaj političkih prilika na mijene materijalnih kulturnih dobara, na odjeću kao uočljivi javni izraz.

Branka Vojnović-Traživuk opisuje 26 predmeta iz muzejskoga fundusa, komparira podatke sa starijim i vlastitim zapisima s terenskih istraživanja, analizira

likovne prikaze autora iz 19. stoljeća i fotografije splitskih varošana s početka 20. stoljeća. Prema izvorima i literaturi analizira sve dijelove muške nošnje, naglašavajući razlike kod novijih prema starijim istim dijelovima odjeće. Ustanovljuje i kulturnu sferu kojoj pojedini dio u datom vremenu pripada. Tako obrađuje *košulju*, *ječermu* ili *krožet*, *pas*, *gaće*, *obuću*, *koporan* ili *žurku*, *kapot*, *kapu*, detalje rukavica, rupca i kravate, dajući i shematski prikaz stanja iz prve i druge polovice 19. i prve polovice 20. stoljeća. Neki njezini zaključci razlikuju se od dosadašnjih. Utvrđuje tako da muška košulja nije "tunica dalmatica" jer † † "morfološka analiza upućuje na njenu pripadnost jadranskom tipu" (str. 48).

Da bi sagledala sve faktore koji utječu na oblikovanje i funkciju odjeće, autorica promatra kompleks kulture življenja u splitskim predgrađima. Naznačuje useljavanja, kolonatski status doseljenika, privređivanje, nastambe jadranskog tipa, pa i neke društvene i vjerske običaje. Analizira i prilagodbu građanskom načinu života, pri čemu pokazuje promjene dinarskoga tipa nošnje pod utjecajem urbanog stila i preuzimanje elemenata od jadranskog tipa. Opisuje društvenu slojevitost, brojnost i strukturu življa, obiteljski život, bračne veze, pokretljivost, socijalnu i lokalnu introvertnost, a između ostalog i promjene zanimanja.

Promatrajući političke prilike u narodnom preporodu u Splitu, autorica zaključuje da je *crvena kapa* tada korištena kao simbol hrvatskog identiteta. Crna kapa je od žalobnog pokrivala glave postala izraz političke orijentacije talijanaša. Tada, osim tih kapa u obliku niskoga valjka, nestaju iz uporabe kape drugih starinskih oblika koje opisuje.

Koporanu i *žurki* autorica je posvetila više pažnje jer ih smatra važnijima u procesu promjena. Analizira razlike detalja, namjene i funkcije, odnosno uočava ih kao staleške oznake, kao što je bila *surka* u Turopolju i u nošnji Iliraca. To je i detalj koji kazuje o povezanosti Dalmacije sa sjevernom Hrvatskom i njezinu utjecaju. Pretpostavlja da se radni *koporan* pretopio u svečanu *žurku* zbog promjena u društvenom i ekonomskom području života, pa je i on početkom 20. stoljeća postao statusnim simbolom. To je početak intenzivnog sudjelovanja splitskog težaka i u političkom životu, a ujedno i dokidanje izolacije predgrađa, čime započinje stapanje Splita u jedinstvenu gradsku cjelinu.

Osnovna značajka tradicijske kulture je ponavljanje raznih simbola istoga značenja. Stoga se, uz stupanje hrvatskog jezika na političku scenu, nužnim pokazuje i nošenje pojedinih dijelova narodnog odijela. Autorica pokazuje da su građani i nacionalna inteligencija u procesu nacionalne identifikacije, ovisno o političkom stavu, poticali održanje pučke nošnje, ali sami još tada nisu time iskazivali i svoj hrvatski identitet. Smatra, da je uporaba industrijskih tkanina za izradu odjeće u to doba postupno dovela do preoblikovanja pojedinih dijelova nošnje, kao na primjer *gaća* u hlače građanskoga kroja. Analiza detalja pokazuje da su te promjene izraz procesa približavanja pučana-varošana statusu građanina. Smatra ih vidnim oznakama prijelaza iz polururalnog u poluurbani status, koji je praćen i prijelazom tradicijske na obrtničku

porizvodnju i na urbanizirana zanimanja. Time je naznačila kraj kulture odijevanja splitskih varošana, kad je odjeća bila relativno "intaktna" pučka varijanta i kad je u 20. stoljeću iskazivala spoj urbane i ruralne kulture življenja. U tome razdoblju konstatira statičnost te nošnje naprama građanskoj odjeći, a dinamičnost u odnosu na nošnju okolnih seoskih sredina. Mijene načina odijevanja u procesu urbanizacije smatra kulturnim procesom koji nošnji dodaje nove dimenzije. Od dinarske mijenja je prema urbaniziranom modelu uz prihvaćanje jadranskih elemenata, pa do građanskog odijela.

Krajem 20. stoljeća gubi se nošnja kao odjeća dotadašnjega sloja stanovnika Splita. Nastavak "života" splitske nošnje dobiva novu funkciju kao odjeća za svečane prigode. Ona je stilizacija spoja muške varoške i moderne građanske odjeće prema suvremenim modnim kreacijama. Muška nošnja nema više društveni medij u kome je nastajala, stoga autorica zaključno konstatira † "Današnja se splitska nošnja... prenosi na scenu, u novi politički život... kao pojava folklorizma... ona više nije tradicijska svečana nošnja, već... sadrži nova značenja i poruke" (str. 100). To između ostalog pokazuje ponovno unošenje varijacije napuštenog *šudara*, marame koju su *minaduri* (radnici s kamenom) znali nositi oko vrata. Sada se kao ukras na *Sudamju* nosi bijeli šal s likom sv. Duje.

Autorica je pristupila proučavanju muške nošnje splitskih varošana na moderan način uz kompleksnu analizu izvora i studija razne tematike da bi razumjela i sadržaje koje, osim pokrivala tijela, nošnja iskazuje. Time očituje novi pristup proučavanju materijalnih predmeta, kojim je obogatila etnološku znanost. Osim stručne literature (114 bibliografskih jedinica), proučavanjem kompleksne dokumentarne građe i zbirki likovnih prikaza splitske i kaštelanske nošnje, analizirala je 62 godišta lokalnih novina. To govori o njezinu objektivnom pristupu problemu. Uz to ona svoje zaključke, različite od dosadašnjih, iznosi veoma korektno.

Knjiga Branke Vojnović-Traživuk vrijedan je i prvi takav znanstveni doprinos proučavanju kulture odijevanja splitskih varošana. Kao metodološki originalna etnološka interdisciplinarna obrada muške nošnje ruralnog porijekla u urbanom miljeu, bit će nezaobilazna za sve buduće stručne i znanstvene radove o toj problematici.

Vesna Čulinović-Konstantinović